Claudia CEMÂRTAN

Considerații privind categoria gramaticală a aspectului verbal în limba română

C.C. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M. Domenii de interes: limbi clasice (latina), morfosintaxa verbului românesc. Autoare a mai multor manuale: *Gramatica limbii latine* (2003), *Lectiones Latinae* (2005), *Limba latină prin cultură și civilizație antică* (2014), *Limba și literatura latină* (2014).

Una dintre preocupările majore ale lingviștilor din toate timpurile și de toate orientările o constituie categorizarea unităților care formează inventarul unei limbi naturale. Noțiunea de aspect verbal a beneficiat și continuă să beneficieze de numeroase studii în filologia contemporană: atât definiția fenomenului însuși, cât și interpretarea lui din diferite perspective – fie drept categorie gramaticală, fie drept una lexicală, relația sa cu timpul și cu alte categorii ale verbului –, toate acestea constituind până în prezent subiectul unor abordări în contradictoriu, care nu par să aibă vreo tendință de încetare sau de soluționare.

„Nodul gordian", care rămâne încă nedezlegat și care provoacă toate contradicțiile, îl reprezintă faptul că aspectul este considerat o categorie gramaticală specifică limbilor slave, unde are o reprezentare simetrică și echilibrată, de aceea cercetătorii îl acceptă ca punct de reper și ca „etalon" pentru identificarea lui și în alte limbi, inclusiv în română, iar limbilor unde fenomenul dat nu se încadrează în schema aspectului slav li se contestă existența acestei categorii. Mai mult decât atât. „Etalonul" respectiv de cele mai multe ori „blochează" identificarea unei manifestări mult mai

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

echilibrate și mai reprezentative în limba română, spre exemplu, decât în cea rusă. Și totuși, printre problemele principale pe care le mai ridică fenomenul menționat, acceptat deja ca având caracter universal, se situează una de principiu: dacă aspectul verbal este o categorie gramaticală, care e specificul acestei categorii în limbile slave, pe de o parte, și în cele romanice, pe de alta? Elucidarea subiectului poate conduce, în opinia noastră, la acceptarea existenței aspectului verbal și în limba română.

Este evident că orice limbă dezvoltată este aptă a exprima orice realitate extralingvistică cu ajutorul propriilor mijloace și propriilor categorii gramaticale. De aceea, pentru a discuta despre existența sau non-existența aspectului verbal în calitate de categorie gramaticală în limba română, ne-am propus să pornim de la elucidarea unor noțiuni fundamentale pentru această discuție, și anume: constituie, oare, aspectul o categorie gramaticală în limba română? Și dacă da, ce fel de categorie este?

Pentru o descriere exhaustivă a unui fenomen, inclusiv de limbă, pentru formalizarea acestei descrieri, ce ar face interpretarea fenomenului mai obiectivă, este necesar un inventar de noțiuni inițiale, care ar asigura o descriere adecvată și ar permite aprecierea identică a unor fapte similare din limbi diferite. Printre aceste noțiuni inițiale, indispensabile în prezentarea structurii gramaticale a limbii, este și cea de categorie gramaticală. Având în vedere că cele mai generale noțiuni ale sistemului gramatical sunt bazate pe opoziții, este potrivit a defini categoria gramaticală pornind de la existența obligatorie a opoziției dintre, cel puțin, două sensuri gramaticale aparținând aceluiași plan, care se exclud reciproc.

În opinia cercetătoarei V. N. Iarțeva, „categoria gramaticală reprezintă un sens generalizat, exprimat în limba dată printr-un sistem de forme gramaticale, a căror structură depinde de tipul morfologic al limbii date" [12, p. 24]. A. Bondarko definește noțiunea de categorie gramaticală drept „un sistem de serii de forme gramaticale (sistem de grameme), reunite printr-un sens categorial generalizat ce reprezintă noțiunea generică în raport cu sensurile componentelor categoriei date ca noțiuni specifice" [7, p. 2], precizând că această caracterizare a conceptului dat se referă la limbile de tip sintetic flectiv.

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

G. Pană-Dindelegan, în *Dicționarul de științe ale limbajului*, enumeră un șir de caracteristici definitorii ale unei categorii gramaticale, menționând că aceasta a) presupune un sistem de opoziții, corelând cel puțin doi termeni; b) corelează una sau mai multe distincții din planul semnificației cu una sau mai multe distincții din planul expresiei; c) același raport dintre o corelație din planul semnificației și una din planul expresiei este repetabil pentru o clasă numeroasă și omogenă de cuvinte și d) unei distincții din planul semnificațiilor gramaticale îi corespunde o marcare gramaticală clară, prin afixe flexionare, fixe sau mobile [4, p. 94-95]. Deși autoarea, exemplificându-și tezele, contestă de câteva ori posibilitatea existenței aspectului verbal în calitate de categorie gramaticală în limba română, vom încerca să aplicăm aceleași caracteristici pentru a dovedi existența lui.

Şi în concepția unor lingviști autohtoni contemporani, „prin categorii gramaticale se înțelege o serie de fapte de limbă cu ajutorul cărora se exprimă o parte dintre acele opoziții gramaticale, ce contribuie la transformarea unităților denotative în unități comunicative. Conform tradiției gramaticale europene, la categorii gramaticale sunt trecute acele fascicule de semnificații gramaticale opozabile, care se realizează, în planul expresiei, prin formele paradigmatice ale cuvântului" [2, p. 46]. A. Dârul interpretează categoriile gramaticale ce caracterizează verbul – timpul, modul, persoana, aspectul – drept categorii gramaticale comunicative, sau interpretaționale, pentru că acestea, deși se materializează în flexiunile verbale şi se realizează în cadrul paradigmei conjugaționale, își manifestă valoarea în cadrul enunțului, la întregirea semnificațiilor categoriilor date contribuind şi sensul unor unități lexicale din enunț (adverbe, cuvinte incidente etc.) [3, p. 52]. Categoriile gramaticale, în opinia lingvistului moldovean, se exprimă cu ajutorul morfemelor (monemelor, în altă terminologie), iar printre cele care se realizează la nivelul cuvântului se numără şi aspectul [3, p. 53].

În tradiția lingvistică modernă, categoriile gramaticale se împart în morfologice şi sintactice. Cele morfologice, la rândul lor, sunt de două tipuri: *flexionare*, ce includ logoformele unuia și aceluiași cuvânt, și *clasificatoare*, care cuprind lexeme diferite, reunite în aceeași clasă în baza unui sens gramatical comun. Astfel, categoria cazului şi a numărului la substantive, cea a persoanei și timpului la verbe sunt categorii grama-

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

ticale de tip flexionar, întrucât ele se realizează în cadrul unui lexem (*casa, casei, casele, caselor; citesc, citeai, citise, vom citi*), iar categoria genului la substantive este una clasificatoare, deoarece, în conformitate cu această categorie, substantivele se împart după genuri: masculine (*băiat, scriitor, lup*); feminine (*femeie, casă, lupoaică*) și neutre (*scaun, tablou, deget*). „Caracteristic pentru categoriile gramaticale clasificatoare, precizează A. Dârul, este faptul că prin mijlocirea acestora se opun între ele grupe de cuvinte, și nu forme gramaticale ale aceluiași cuvânt" [2, p. 50-51]. Categoriile flexionare își găsesc expresie în flexiuni (afixe gramaticale, desinențe), cele clasificatoare pot utiliza, în anumite cazuri, afixele derivative. În legătură cu aceasta, A. Dârul precizează: „Morfemele cu ajutorul cărora se exprimă opozițiile din cadrul categoriilor gramaticale clasificatoare adesea coincid cu formanții derivativi ai cuvintelor derivate" [2, p. 51].

Referindu-se la cele două tipuri de categorii gramaticale – *clasificatoare* (derivative) și *flexionare* –, lingvistul rus I. Perelmuter preciza că cele flexionare „sunt, în principiu, universale: formele tuturor cazurilor într-o limbă flectivă pot fi construite într-un mod sau altul de la orice substantiv, orice verb se schimbă după timpuri și persoane la fel etc.", pe când cele clasificatoare, sau derivative, se prezintă cu totul altfel: nu cu orice substantiv se pot combina prefixe și sufixe ale unor noțiuni abstracte sau aprecieri subiective, nu de la orice temă verbală se pot forma verbe incoative, iterative ș.a. De aceea, subliniază autorul: „între lexemele primare și cuvintele derivate se observă un grad mult mai redus de regularitate și unitate semantică a corelației semantice, decât între formele unora și acelorași cuvinte ce aparțin diferitor categorii flexionare" [10, p. 35].

Recunoscând că polisemia poate fi proprie atât categoriilor flexionare, cât și celor clasificatoare / derivative, I. Perelmuter precizează că: „diferite sensuri ale categoriei flexionare sunt în egală măsură inerente fiecărui cuvânt din această categorie gramaticală, fapt care explică regularitatea corelațiilor semantice între formele flexionare; sensurile concrete însă ale categoriei derivative sunt repartizate, de regulă, între anumite grupuri de cuvinte ce se deosebesc prin sensul lor lexical" [10, p. 39].

Aplicând acest concept al categoriei gramaticale la interpretarea aspectului verbal din diferite limbi, problema existenței sau non-existenței lui

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

într-un idiom concret ar putea să-şi găsească o soluţie adecvată mult mai uşor şi mai întemeiat. Trebuie să observăm, în acest context, că în aspectologia contemporană, dominantă este totuşi interpretarea aspectului verbal drept o categorie gramaticală flexionară, iar a sensului gramatical de aspect – drept o caracteristică a logoformei lexemului verbal.

Pentru actualul demers ştiinţific ne-am propus să elucidăm aplicabilitatea conceptului de categorie gramaticală aspectului verbal românesc şi să precizăm ce fel de categorie gramaticală este el în limba română. Şi pentru că majoritatea abordărilor fenomenului este realizată prin prisma aspectului verbal slav, vom respecta şi noi, de această dată, tradiţia şi vom porni de la aspectul slav, mai exact, de la cel rusesc.

În mod firesc apare întrebarea dacă pot fi comparate două categorii din două limbi tipologic diferite, cum ar fi cea a aspectului verbal în limbile slave şi aceeaşi categorie în limba română. Având în vedere că limbile slave şi cele romanice fac parte din aceeaşi familie – indo-europeană – de limbi, considerăm că este posibil a compara categoria aspectului verbal în limbile slave şi în limbile romanice, luându-se ca punct de plecare o singură concepţie, bine definită, a categoriei gramaticale, care ar avea o semnificaţie netă şi univocă în ambele limbi.

Că aspectul verbal este o categorie gramaticală caracteristică verbului rusesc în orice formă a sa, o categorie gramaticală bine reprezentată şi multilateral descrisă în această limbă, este un postulat bine cunoscut şi, ceea ce este mai important, acceptat unanim de toţi cercetătorii. Divizarea părerilor este determinată de caracterul categoriei: clasificatoare sau flexionară? Cu alte cuvinte, semantica aspectuală este caracteristică lexemului verbal concret sau verbele se schimbă după aspecte, au forme de aspect, aşa cum au forme de timp sau de număr? Această problemă suscită discuţii în contradictoriu şi nu poate fi considerată deocamdată soluţionată în lingvistica rusă.

Realizând o analiză detaliată şi multilaterală a aspectului verbelor ruseşti, N. S. Avilova constată că există un şir întreg de verbe care, în general, nu pot intra în corelaţii aspectuale în virtutea sensului lor de „atelicitate", autoarea referindu-se atât la verbele monoaspectuale, cât şi la anumite sensuri ale verbelor polisemantice, ceea ce „nu permite a considera aspectul verbal drept formă a cuvântului, întrucât nu poate un şir întreg

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

de verbe să nu se schimbe după aspect, dacă acesta este o categorie de tip flexionar" [6, p. 36-37]. În limba rusă, menționează N. S. Avilova, „aspectul verbului este o categorie gramaticală deosebită, care s*e află în afara conjugării verbului și nu intră în flexionarea lui*" (s.n. – *C.C.*), iar „cuplul aspectual se formează prin corelarea unor verbe cu aspect diferit", ceea ce conduce la concluzia că aspectul verbului rusesc „este o categorie gramaticală de tip special sau clasificatoare, iar fiecare din sensurile gramaticale corelative (imperfective și perfective) aparțin unor verbe independente, lexemului verbal în general" [6, p. 41].

Aceeași idee o relevă și H. Wlodarczyk, care opinează că, în limbile slave, „categoria aspectului păstrează încă de la originea sa absența mărcilor flexionare și recurge la morfeme derivaționale care nu și-au pierdut, de altfel, funcția lor lexicală în toate utilizările lor" [5, p. 273].

Referindu-se la aspectul verbal din limba rusă, V. Plunghean observa că acesta „nu poate fi considerat – fără o forțare esențială a materialului – o categorie flexionară de același tip ca cea a timpului sau a persoanei" [11, p. 18], deoarece, în acest caz, ea ar trebui să cuprindă întreg lexicul verbal în numeroase cupluri, în interiorul cărora verbele s-ar deosebi doar prin aspect. Acest lucru nu se întâmplă din câteva motive: în primul rând, aici nu toate verbele formează asemenea cupluri (există un număr considerabil de verbe biaspectuale, precum și destul de multe categorisite ca *perfectiva tantum* sau *imperfectiva tantum*), în al doilea rând, este deja o axiomă teza că majoritatea absolută a verbelor rezultate din procesul perfectivării prefixale diferă de „perechea" lor nu doar prin aspect, ci și prin unele nuanțe semantice achiziționate de la prefixul respectiv. „O asemenea situație, conchide lingvistul, este mai tipică pentru așa-zisele categorii clasificatoare – termen nepopular în teoria gramaticii, dar necesar pentru descrierea unor categorii ca cea a genului substantivului" [11, p. 19] și, respectiv, a aspectului. Calificarea aspectului verbal rusesc drept categorie gramaticală clasificatoare o acceptă și alți lingviști [8, p. 1].

În această ordine de idei, constatăm că aspectul verbal este o categorie gramaticală (morfologică) atât în limbile slave (rusa, spre exemplu), cât şi în cea română, totodată precizând că în limbile slave aspectul reprezintă o categorie gramaticală clasificatoare, iar în limba română e o categorie gramaticală flexionară. Acceptând o asemenea interpretare,

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

nu mai este necesar a căuta „identitatea" aspectului slav cu cel din alte limbi, cum este româna, acesta având libertatea de a se exprima, în mod special, în fiecare idiom aparte.

Or, cum afirma, pe bună dreptate, E. Coșeriu, „este o eroare foarte răspândită (și cultivată) printre slaviști, dintre care unii par a fi convinși că cei care nu admit această identificare «nu știu» ce este aspectul (înțelegând prin aceasta, evident, ceea ce au convenit ei să numească «aspect»). Dar într-o teorie bună, firește, aspectul slav – cu toată importanța sa în sistemele respective – nu este «aspect», ci doar o modalitate istorică de aspect" [1, p. 18].

O idee mult vehiculată în legătură cu această „identitate" stipulează că aspectul verbal, în calitatea sa de categorie gramaticală, trebuie să-și găsească expresie în plan formal, adică să se materializeze în anumite morfeme. Privit din atare perspectivă, aspectul verbal rus se servește, în acest scop, de un set de morfeme derivaționale, pe când limba română folosește morfeme flexionare pentru a exprima sensurile aspectuale de *perfectiv* sau *imperfectiv*, ceea ce susține concepția aspectului rus drept categorie gramaticală clasificatoare, iar pe cea a aspectului verbului românesc – drept categorie gramaticală flexionară. Morfemele derivaționale au proprietăți funcționale diferite de cele ale morfemelor flexionare: ele pot modifica sensul cuvântului și chiar categoria lui gramaticală, pe când cele flexionare nu influențează nici sensul lexical al cuvântului-bază, nici categoria gramaticală, furnizând doar informații gramaticale.

Ar fi o aberație să considerăm aspectul verbal o categorie specială, de sine stătătoare, având mijloace de exprimare specifice doar ei, distincte de ale altor categorii gramaticale. În realitate, de cele mai multe ori o categorie gramaticală se manifestă în combinație cu altele, fie în planul expresiei, fie în cel al conținutului. De exemplu, în multe limbi, categoria cazului la nume este exprimată împreună cu cea a numărului, categoria persoanei – cu cea a numărului etc. În ceea ce privește categoria aspectului, aceasta aproape întotdeauna a fost foarte strâns legată de cea a timpului. De aceea, ar fi mult mai justificat să vorbim despre un sistem aspectual-temporal unic, delimitând totuși în interiorul lui aceste două categorii în planul conținutului și ținând cont de faptul că „pentru determinarea unor particularități gramaticale, într-o

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

limbă sau alta, drept aspectuale sau temporale sunt esenţiale nu formele exterioare de exprimare a acestor particularităţi, [...] ci, în primul rând, latura lor semantică" [9, p. 5].

Numeroşi lingvişti care au adoptat această poziţie pornesc de la principiul că unul şi acelaşi conţinut categorial, în cazul dat, aspectul verbal, poate accepta, în limbi diferite, modalităţi de expresie diferite. Este relevant că însuşi Iu. Maslov, „părintele" aspectologiei ruse contemporane, observa: „natura expresiei formale a aspectului gramatical al verbului (prin radical, flexiune sau forme analitice) nu este prioritară. În schimb, preciza savantul, pentru expresia gramaticală a aspectului important este că totalitatea sau cea mai mare parte a lexicului verbal prezintă opoziţii cu valoare aspectuală graţie paradigmelor formelor gramaticale ale aceluiaşi verb" [9, p. 23].

În opinia noastră, ca punct de plecare în abordarea problemei aspectului verbal în limba română este necesar a accepta principiul că unul şi acelaşi conţinut categorial, în cazul dat, aspectul verbal, poate admite, în limbi diferite, modalităţi de expresie diferite şi că este posibilă existenţa aspectului verbal şi în limbile ce folosesc pentru redarea lui altfel de procedee decât slava, de exemplu, în care aspectul şi timpul se opun între ele şi prin formă. Se are în vedere existenţa de morfeme gramaticale polivalente, ca, de exemplu, desinenţa *-ră* a formei *lăudară*, care amalgamează categoriile de mod (indicativ), timp (perfectul simplu), număr (plural), persoană (a III-a), diateză (activă) şi aspect (perfectiv). În consecinţă, aceleaşi morfeme flexionare pot să exprime simultan, pe lângă alte categorii gramaticale, şi pe cea de aspect. Conceptul dat se bazează pe ideea sincretismului categorial al unuia şi aceluiaşi semn lingvistic – un singur morfem cumulează câteva sensuri gramaticale, când una şi aceeaşi formă poate exprima mai multe categorii gramaticale: de exemplu, forma *cântai* sintetizează noţiunea de timp trecut cu cea de aspect perfectiv, iar *cântam* – noţiunea de timp trecut cu cea de aspect imperfectiv. Prin urmare, în cazul limbii române, am putea vorbi despre o valoare temporal-aspectuală a formei verbale, care întruneşte două categorii gramaticale – cea de timp şi cea de aspect. De altfel, şi la studiul limbilor slave se aplică tot mai activ noţiunea de forme aspectual-temporale ale verbului (*видо-временная система, видо-временная форма* etc.), dat fiind că „aspect pur" nu exis-

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)

tă nici în formele gramaticale ale verbului rusesc, morfemele „aspectuale" cumulând, de fapt, și alte valori gramaticale, de cele mai multe ori pe cele temporale și pe cele de modalitate a acțiunii (*Aktionsart*).

Bibliografie

1. E. Coseriu, *Aspect verbal ou aspects verbaux? Quelques questions de théorie et de méthode*, în *La notion d'aspect*. Actes du Colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, Paris, 1980.
2. A. Dârul, *Note privind categoriile gramaticale clasificatoare*, în „Limba Română", Chișinău, nr. 11, 2005.
3. A. Dârul, *Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române*, Chișinău, 2002.
4. *Dicționar de științe ale limbajului* / A. Bidu-Vrânceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană-Dindelegan, București, 2005.
5. H. Wlodarczyk, *Les catégories grammaticales et lexicales dans l'énoncé: l'aspect et les modalités d'action des langues slaves*, în „Revue des Études Slaves", tome 56, fasc. 2, 1984, p. 271-278, // http://www.persee.fr
6. Н. С. Авилова, *Вид глагола и семантика глагольного слова*, Наука, Москва, 1976.
7. А. В. Бондарко, *Грамматическая категория – функционально-семантическое поле – грамматическое единство*, în *Исследования по славянским языкам*, 4, Сеул, 1999.
8. Ф. Леманн, *Русский вид и лексическое значение глагола*, în http://www.subdomain.verb.slav-verb.org/resources/Vid_i_leksich._znachenie.pdf
9. Ю. С. Маслов, *К основаниям сопоставительной аспектологии*, în *Вопросы сопоставительной аспектологии*, Ленинград, 1978.
10. И. А. Перельмутер, *Общеиндовропейский и греческий глагол. Видо-временные и залоговые категории*, Наука, Ленинград, 1977.
11. В. А. Плунгян, *Предисловие* / *Исследования по теории грамматики*, выпуск 6: *Типология аспектуальных систем и категорий*, în *Acta linguistica Petropolitana. Труды лингвистических исследований*, том VIII, часть 2, Наука, Санкт-Петербург, 2012, с. 3-23.
12. В. Н. Ярцева, *Иерархия грамматических категорий и типологическая характеристика языков*, în *Типология грамматических категорий*, Москва, 1975.

BDD-A20687 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:52 UTC)